

О ОНОМАСТИЧКОЈ ФОРМУЛИ КОД МАКЕДОНАЦА У РИМСКО ДОБА

ПОВОДОМ „МАКЕДОНСКЕ ПРОСОПОГРАФИЈЕ“
Д. КАНАЦУЛИСА

Састављањем *Македонске Просопографије* римског периода Д. Канацулис је пружио свим истраживачима македонске прошлости врло корисно дело¹⁾. Број од око хиљаду и по имена Македонаца и странаца који су живели у Македонији, обухваћених у овој просопографији, јасно предочава колико је тешко без оваквих и сличних помоћних средстава сналазити се у све бројнијем епиграфском материјалу растуреном по разним часописима, који претставља главни наш извор за познавање римске Македоније; утолико теже што још увек немамо већ поодавно најављени и тако очекивани *Corpus* македонских натписа²⁾. Бавећи се дуже времена проучавањем македонске историје и македонских институција у римско доба³⁾, Д. Канацулис је био као позван да изврши овај посао. Радећи на другим проблемима, он је увидео корисност и нужност једне македонске просопографије римског времена и одлучио се, како сам каже у предговору своје књиге, да узгред прикупља податке за њу. Ми смо му захвални што се примио овог не увек лаког и завадног подухвата.

Мерило којим се К. служио код одлучивања хоће ли које лице ући у просопографију или не било је доста широко: поред провинциских високих чиновника — римских (намесници и њихови помоћници) и домаћих (македонијарси, синедри и др.) — и многобројних органа муниципалне самоуправе (политарси, декуриони, агораноми, агонотети, гимна-

1) Д. Канацулис, *Македоникῆ Προσωπογραφία* (Ἀπὸ τοῦ 148 π. χ. μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου). Ἑλληνικά, Παράρτημα 8. Солун 1955.

2) Грчки натписи из Македоније треба да изађу у *Inscriptioes Graecae*, том X, св. 1; уп. извештај о раду на том корпусу, који је Ch. Edson поднео на Другом међународном конгресу за грчку и латинску епиграфију, *Actes du Deuxième Congrès International d'Épigraphie grecque et latine*, Paris 1953, стр. 38 и д.

3) Поред осталог, значајан му је рад о македонском коинону: *Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων*, *Μακεδονικά*, III (1954) 27—102.

сијарси итд.), ту су и многи обични грађани, било због тога што су им одате какве почастии или што су сами подигли какав вотивни споменик, било зато што је позната њихова професија (лекари, уметници, војници и др.). Шта више, у К. *Просопографију* ушло је и неколико десетина грађана-потписника неке општинске одлуке, и исто толико припадника разних верских колегија, па и преко две стотине имена младића-ефеба из разних македонских градова, тако да би се могло рећи да су из ње искључена само она лица о којима се сем њихових имена ништа не зна.

Македонска Просопографија обухвата временски период од 148 г. пре н. е., када је Македонија постала римска провинција, до епохе Константина Великог. К. наводи, гдегод је то могуће, хронологију сведочанстава о појединим личностима, што је од необичне важности за сваки даљи рад⁴). Међутим, он не указује увек на спорне случајеве о чијем датовању постоје различита мишљења. Тако, например, натписи из Филипа на којима су посведочени хришћани Αὐρήλιος Καρίων, πρεσβύτερος νέος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας (К. бр. 238) и Αὐρήλιος Κυριακός, διδάσκαλος (бр. 244) потичу према Лемерлу из IV, а не из III в., како су их датовали издавачи и, према њима, Канацулис⁵). За први је штавише Lemerle изнео неоспорне доказе који га стављају под сам крај IV в.⁶), тако да је питање да ли би тај Аурелије Капитон уопште морао да фигурира у једној просопографији која обухвата само раночарски период. Сем ова два службеника хришћан-

⁴) Да забележимо случајни пропуст у том погледу: натпис на коме је посведочен Αὐρήλιος Οὐαλνταίσιος (К. бр. 256) датован је са 337 г., како се види из литературе коју наводи и К.

⁵) P. Lemerle, Philippes et la Macédoine Orientale, стр. 94 и д.

⁶) Lemerle је показао да помињање „καθολικῆς ἐκκλησίας“ на натпису није могуће у III в., већ само крајем IV, и да према томе годину ν' καὶ δέκα (=410), којом је датован споменик Аурелија Капитона треба прерачунати не по провинциској ери (тј. рачунајући од 148 г. пре н. е.), већ по колонијалној ери у Филипима, која је почињала са 30 г. пре н. е. Нажалост, овај аргуменат ми није био познат када сам написала чланак о датовању грчких натписа из римске Македоније у Зборнику Филозофског факултета у Београду III (1955), cf. *ibid.*, стр. 36. Ја сам тада, посматрајући натпис са чисто палеографске стране, констатовала да ништа не смета да се он стави у IV в. Аргумент који износи Lemerle чини да је ово датовање изван сваке сумње. Приметићу, међутим, да постојање локалне ере у Филипима није доказано и постаје све мање вероватно, с обзиром да је анонимна употреба акциске ере (без специјалне ознаке $\epsilon\tau\omicron\varsigma\ \sigma\epsilon\beta\alpha\sigma\tau\acute{o}\nu$), како сам показала у поменутом чланку, била раширена у целој провинцији Македонији, па и у њеним источним областима. Мала разлика која раздваја акциску еру од колонијалне — свега две године — искључује могућност њихове паралелне употребе као анонимних ера: колонијална ера, уколико је постојала, морала је бити увек специјално означена. Стога је вероватније да и на споменику Аурелија Капитона имамо акциску еру и да према томе тај споменик потиче из 378/9 г. н. е.

ске цркве, код К. се спомиње само још један хришћанин — ако оставимо на страну свеце, мученике и друга лица позната из црквених списа; то је *Ἰορδάνης, ἱπποῦατρος* (бр. 562). И за њега се морамо питати да ли спада у ову просопографију. К. не каже из ког је времена његов надгробни споменик. Најзад, има још један случај код кога се очигледно грешло преко постављених временских граница: *Fl. Gemellus, comes* (бр. 1431 а), живео је по Seesck-у (RE VII, 1023) у IV или V в.⁷⁾

Територијални појам Македоније који је К. узео као основу за рад није потпуно јасан. У македонску просопографију римског доба не могу бити обухваћена лица из целе провинције Македоније, чији су западни делови били насељени Илирима, те К., с правом није уврстио међу Македонце личности из Аполоније или Драча. Из истих разлога није требало обухватити ни лица из Дасаретије и њеног главног града Лихнида, јер су Дасарећани увек сматрани Илирима, а не Македонцима⁸⁾. Али, нарочито је неразумљиво, какви су разлози могли да наведу аутора да за своју македонску просопографију употреби и споменике из области Скопља, па чак и Куманова⁹⁾? Данашњи географски појам Македоније не може нипошто да послужи као основа за студије о римској Македонији. Многобројни ветерани мезијских легија VII и IV, насељени око дарданске колоније Скупи, као и декуриони овог града, немају свога места у једној македонској просопографији.

Македонска Просопографија у којој су сакупљена на једном месту, са свим подацима који о њима постоје, имена познатих Македонаца, пружа врло згодан материјал за постављање и истраживање разних питања. Ми ћемо се овог пута задржати на проблему склопа македонских имена, на тзв. ономастичкој формули код Македонаца у римско доба. Оснивајући своја истраживања углавном на материјалу из К. Просопографије, која нам је и дала повода за извесна запажања, дошли смо до неколико закључака који нам се чине општеважећим у македонској епиграфици, те сматрамо да није без интереса да их овде изнесемо.

*

⁷⁾ У вези са датовањем стела са списковима ефеба из Стубере (код К. из Деуриопа), Вулић, Споменик 98 (1948), бр. 388 и 389, према акциској а не провинциској ери, упућујем на свој малопре споменути рад.

⁸⁾ О границама Македоније у римско доба расправљам на другом месту.

⁹⁾ Свакако је омашком ушао у К. Просопографију *T. Ael(ius) Avitus, dec(urio) m(unicipii) Ul(rianae)*, посведочен на натпису из Ковске Митровице (бр. 19).

У погледу ономастичке формуле Македонци се не разликују од Грка: и једни и други носе по правилу једно име и немају породичног имена. На званичним документима стоји поред личног имена редовно и име оца у генитиву, које код Македонаца не ретко бива замењено именом мајке¹⁰). Ван родног места Македонци означавају, почев од хеленистичког времена, своје порекло на грчки начин, навођењем етника града, док се ван Македоније паралелно одржава и старо племенско обележје „Μακεδών“.

1. Нормална македонска ономастичка формула је, према томе, двочлана, састављена од личног имена и патронимика, оди. метронимика. Њу налазимо у свим областима Македоније, без обзира на то да ли су сама имена грчко-македонска, трачка или илирска¹¹). Македонски грађани зову се на званичним споменицима: Δημόκριτος Διογένους, Δημήτριος Ἀρριδαίου, Γέλων Παραμόνου, Δούλης Κετρεϊπώλεος Πλευρά[τ]ος Ἐ[ρμ]ῶνος. Општу распрострањеност ове двочлане формуле потврђују велики натпис са псефизмом града Ватине у Орестиди, на коме је потписано неколико десетина грађана, листе ефеба из Тесалонике, Лете, Бероје, Стубере и Орестиде, које нам дају две-три стотине имена младића, и многи други званични натписи с именима градских магистрата. У К. Просопографији, међутим, наилази се често на имена која између личног имена и патронимика имају члан: Θεόδωρος ὁ Εὐτόχου, Πυθίων ὁ Ἡρακλείδου итд. Овакав облик имена

¹⁰) Патронимички придев (Φιλοκράτης Φιλόβνστιος, Κλέων Ἡρακλείδαιος), уобичајен код суседних Тесалаца, није забележен у Македонији.

¹¹) Употребом израза „грчко-македонска имена“ не мислимо да заузмемо став према проблему порекла Македонаца и њихова односа према Грцима. Питање етничке припадности Македонаца, чији су значај неки научници преувеличили сматрајући га кључним проблемом грчке историје после Филипа, претреса се и решава откако је 1825 г. К. О. Müller оспорио грчко порекло Македонаца а да се није постигла сагласност. Оскудност и карактер материјала којим се оперише објашњавају зашто се, упркос оштроумности која је уложена у решавању овог проблема, још увек могу бранити два супротна става: о илирском, односно грчком пореклу Македонаца. У овом спору ономастика је играла врло важну улогу; у њој су тражени и налажени елементи илирски, грчки, трачки. У погледу ономастике нама изгледа правила закључак до кога је дошао I. Russu, *Macedonica*, *Ephemeris Dacoromana* VIII (1938) 132 и д.: македонска ономастика, хомогена на територији целе Македоније, јасно се разликује од ономастике суседних народа, укључујући и Грке. Међутим, у периоду после Александра Великог и нарочито у римско доба, које нас у овом раду једино интересује настало је такво зближавање и мешање грчке и македонске ономастике, како у Македонији тако и у целом грчком свету, да је немогуће по имену разликовати Македонца од Грка. Напротив, разлике које раздвајају македонско од трачког и илирског постају временом све јаче и јасније. Стога смо сматрали за потребно да изразом „грчко-македонска“ обележимо сва она домаћа имена, без обзира на њихову етимологију и порекло, која се супротстављају пре свега римским, али и изразито трачким и илирским именима.

учинио нам се аномалијом у једној просопографији. Члан $\acute{o}$ испред патронимика има донекле функцију неког показног придева и служи за одређивање, онако исто као кад стоји испред самог личног имена: Κάσσανδρος $\acute{o}$ Κασσάνδρου или $\acute{o}$ Κάσσανδρος значи уствари „онај познати Касандар“. У књижевним делима могу се лако наћи примери за употребу и једног и другог облика, са чланом и без њега. Да ли, међутим, члан сме да стоји код имена која се просто набрајају у једном списку као што је просопографија?

Проверивши један по један скоро све случајеве где код К. стоји члан $\acute{o}$ испред патронимика, установила сам да су то реконструисани облици према генитиву са натписа. Тако, например, поменути Θεόδωρος $\acute{o}$ Εὐτύχου (К. бр. 548) узет је са натписа из Тесалонике који гласи: Πολιταρχοῦντων Ἀριστάρχου τοῦ Ἀριστάρχου, Νικίου τοῦ Θεοδώρου, Ξεννέου τοῦ Σιρίου, Θεοδώρου τοῦ Εὐτύχου, Δημητρίου τοῦ Ἀντιγόνου, ταμίου τῆς πόλεως Στίλβωνος τοῦ Διονυσοφάνου[ς], Διονυσόδωρος Ἀσκληπιοδώρου τὸ γραμματοφυλάκιον τῆς πόλ[εως]¹²⁾. И сва остала лица која се на овом натпису спомињу у генитиву, имају код К. неправилан облик двочлане ономастичке формуле са чланом: Ἀρίσταρχος $\acute{o}$ Ἀριστάρχου (К. бр. 176), Νικίας $\acute{o}$ Θεοδώρου (К. бр. 976), Ξεννέας $\acute{o}$ Σιρίου (К. бр. 1001), итд. Међутим, није се тешко уверити на безбројним примерима које пружа епиграфски материјал да генитив Κασσάνδρου тоῦ Κασσάνδρου има као номинатив Κάσσανδρος Κασσάνδρου, а не Κάσσανδρος $\acute{o}$ Κασσάνδρου. То се нарочито лепо види у оним случајевима кад се на једном натпису помињу имена у разним падежима: номинативи су увек без члана, генитив увек са чланом. Тако, на малопре наведеном натпису стоји Ἀριστάρχου τοῦ Ἀριστάρχου итд., али Διονυσόδωρος Ἀσκληπιοδώρου; на натпису Дим. бр. 678: Παυσανίας Διοσκουρίδου, Μεννίδας Δημητρίου, Ἐρμόλαος Μενάνδρου, али Ζώπα τοῦ Ἀσία и Ἰολάου τοῦ Ἀπολλοδώρου¹³⁾. И остали падежи такође немају члана: Ἀπολλονίῳ Ἀρτεῤᾤ¹⁴⁾, Μενέλαον Ἀντιγόνου¹⁵⁾. Само је генитив увек са чланом. Није потребно дуго објашњавати зашто је то тако. Кад би се и у генитиву изоставио члан, онда не би било јасно да ли су у питању два лична имена или име с патронимиком, јер генитив

¹²⁾ М. Димица, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθαργγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις. Атина 1896 (= Дим.), бр. 368.

¹³⁾ Ја сам наишла само на један изузетак од овог правила, и он није сасвим сигуран. На натпису из Сереса, Дим. бр. 812 стоји: Δι' ἐπιμελητῶν Διοσκουρίδου τοῦ Ποσειδῆππου, Πέλοπος Εἰσιδώρου (sic) ... Правилан номинатив од Πέλοπος Εἰσιδώρου био би Πέλοψ Εἰσιδωρος, а не Πέλοψ Εἰσιδῶρος (тако К. бр. 1140), али копија натписа није сасвим поуздана и њен крај је оштећен.

¹⁴⁾ Дим. бр. 386.

¹⁵⁾ Archäologischer Anzeiger 52 (1942) 175, бр. 1.

Μενελάου Ἀντιγόνου претпоставља номинатив Μενέλαος Ἀντίγονος, док је од номинатива Μενέλαος Ἀντιγόνου правилан генитив Μενελάου τοῦ Ἀντιγόνου. Име Φιλόξενος Διονύσιος Ὁρέστου¹⁶⁾ мора у генитиву гласити Φιλοξένου Διονυσίου τοῦ Ὁρέστου, јер кад не би било члана, не би се знало која имена припадају сину, а која оцу.

Познавање овог правила нарочито постаје корисно кад су у питању римско-македонска имена, тј. таква имена у којима је један саставни део римски. О њима ће ниже бити речи. Овде ћемо навести само један пример за илустрацију онога што смо рекли о члану. У К. Просопографији забележена су имена Οὐαλέριος Ἐκλεκτός (К. бр. 1038) и Οὐαλέριος Παραμόνους (К. бр. 1051). Код првога имамо генитивно име и cognomen, код другог лично име и патронимик. Генитив од првога гласи према установљеном правилу Οὐαλερίου Ἐκλεκτού, од другог Οὐαλερίου τοῦ Παραμόνου. Имајући то у виду можемо се сада питати да ли је К. правилно реконструисао име Οὐαλ(έριος) Κρίσπου (К. бр. 1041). Само по себи оно није немогуће, јер се и Οὐαλέριος и Κρίσπος употребљавају као лична имена. Међутим, на натпису је ово име стајало у генитиву и гласило је Οὐαλ. Κρίσπου т. ј. Οὐαλ(ερίου) Κρίσπου¹⁷⁾. Номинатив од тога био би, пошто нема места за члан, Οὐαλ(έριος) Κρίσπος, а не Οὐαλ(έριος) Κρίσπου. Тако нам ово правило помаже да разликујемо права римска имена, имена римских грађана, када се налазе у генитиву, од квази-римских.

Сем у генитиву, члан се употребљава испред патронимика када се набрајају два или више брата: Καπίτων καὶ Ἀπολλόδωρος οἱ Φιλίππου¹⁸⁾, Παράμονος, Ἰουλις καὶ Ἀκύλας οἱ Ἰουλίου¹⁹⁾. Јасно је да члан отпада када се раставе поједина имена: Καπίτων Φιλίππου, Ἀπολλόδωρος Φιλίππου, итд. К. је и у оваквим случајевима понекад употребљавао патронимик са чланом, али не увек (К. бр. 682: Καπίτων ὁ Φιλίππου, бр. 163: Ἀπολλόδωρος Φιλίππου).

К. није једини који прави ту грешку. У својој Амфипољској Просопографији²⁰⁾, Ј. Папаставру више пута употребљава двочлану формулу са чланом. Нека од тих имена узета су из књижевних извора (на пример, бр. 8 Ἀνδρoсδένης ὁ Καλλιστράτου, према Arr. Ind. 18, 4), али има и таквих која су, као код К., реконструисана према генитивном облику са натписа. Име Θεόδωρος ὁ Πολέμωνος узето је из једног

¹⁶⁾ Вулић, Споменик 98 (1948), бр. 389, р. 18—19.

¹⁷⁾ cf. Ἀθηνᾶ 25 (1913) 464.

¹⁸⁾ Вулић, Споменик 98 (1948), бр. 389, р. 26—27.

¹⁹⁾ Дим. бр. 1.

²⁰⁾ J. Papastavru, Amphipolis, Geschichte und Prosopographie. Klio, Beiheft 24. Leipzig 1936, поглавље Prosopographia Amphipolitana, стр. 59—145.

купопродајног уговора, у коме се сем имена продавца које је дато у генитиву налази и много других имена у номинативу: ἐπρίατο Θειοχάρης Νικήα παρὰ Θεοδώρου τοῦ Πολέμωνος τὴν οἰκίαν, ἢ γείτων Μενέας Ἀσάνδρου καὶ Θεόδωρος αὐτὸς καὶ Νεικάνωρ Ἐπικράτους . . . βεβαιωτὴς Δημόνικος Ῥίχνου, μάρτυρες Στησίλεως Ὀργέως, Ἀριστογέννης Ἀστίνου . . .²¹⁾. Ако су сва патронимика код имена у генитиву без члана, зашто би патронимикон Теодора био са чланом? Исто правило важи и за етникон; требало је написати Ἐπισθῆνης Ἀμφιπολίτης и Ἀπολλόδωρος Ἀμφιπολίτης без члана²²⁾, како то показују примери узети са натписа: Δημήτριος Ἀμφιπολίτης, Ἀρτεμίδωρος Ἐπιδένου Ἀμφιπολίτης²³⁾. Образовање номинатива са чланом од посведоченог генитива није свакако ограничено само на ова два грчка научника. Примера ради наводимо збирку натписа E. Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, Wien 1906, где се у индексу може наћи много таквих случајева. Стога утврђивање горњег правила неће бити без користи како за избегавање таквих грешака, тако и за правилнију реконструкцију имена на оштећеним натписима.

Метронимик има код Македонаца апсолутно истоветну улогу као и патронимик, иако је неупоредиво ређи од овога. Имена Ἐσπερος Σερέλης, Σωσίπατρος Κλεοπάτρας и сл. су исто тако потпуне ономастичке формуле као и имена са патронимиком. Према томе, иза имена Σωσίπατρος Κλεοπάτρας, употребљеног у званичној форми, не може доћи име оца (о томе в. ниже). Метронимик стоји у номинативу такође без члана, док у генитиву може, али не мора, имати члан: Κώττος Εἰρήνης, Πύθωνος Λοκίλιας, Σωσίπατρον τοῦ Κλεοπάτρας, Ταύρου τοῦ Ἀρμίας τοῦ καὶ Ῥήγλου²⁴⁾. Номинативи последња два имена гласе: Σωσίπατρος Κλεοπάτρας, Ταῦρος Ἀρμίας.

II. У К. Просопографији приметили смо у више махова да се неки чиновник наводи само са једним, римским или македонским именом. Тако, на пример, политарси Тесалонике Μάρκος (К. бр. 892), Φίλιππος (бр. 1386), Ἀπολλόδωρος (бр. 157), Μέμμιος (бр. 905), Κράτερος (бр. 796), Ρούφος (бр. 1248); гимнасијарх амфиποљски Φίλιππος (бр. 1388); секретари неког удружења Δημᾶς и Πρωίτας (бр. 378, 1224), агораном непознатог града Στρατόνικος (бр. 1318). Ово нам се учинило необичним и — немогућим. Зашто би на једном те истом натпису неки политарси били обележени само личним именом, док други имају нормална имена с патронимиком? Како замислити да се на споменику подигнутом у част неког гимнасијарха амфиποљског, тај гимнасијарх зове просто

²¹⁾ Ditt. Syll.² II № 832.

²²⁾ Papastavru, н. д., бр. 34 и 10.

²³⁾ Ibid., бр. 25 и 16.

²⁴⁾ Дим., бр. 596 и 364.

Φίλιππος? Не само да се никакав разлог за то не може наћи, него је то искључено. Стотине и стотине примера показују да се Македонац званично увек обележавао именом и патронимиком (сем, наравно, кад је носио римско име, о чему доцније).

Испитавши разне случајеве из К. Просопографије у којима се поједина лица појављују само с једним именом (преко стотину случајева), констатовала сам следеће:

1. Знатан проценат тих имена односи се на личности које су нам познате из књижевних извора: писци, епиграматичари, софисти, ретори, лекари, итд.²⁵), или црквена лица, позната из писама Апостола Павла или Дела Апостолских. Под утицајем грчке књижевне традиције навикли смо и сами да знамените људе антике зовемо само личним именом. У много случајева и не знамо њихово друго име. Али, не смемо заборавити да то име није претстављало њихову званичну номенклатуру. Понекад се деси да нам случајни епиграфски налаз открије потпуно име: македонски софист Никостратос (К. бр. 990), звао се уствари Т. Αὐρηλιανὸς Νικόστρατος, υἱὸς Νικόστρατου.

2. На натписима се такође често срећемо с једним именом, далеко чешће него што би се то могло закључити по К. Просопографији, јер та се имена редовно налазе на споменицима приватног карактера, надгробним плочама или војним предметима, где је обележавање покојника или дедиканта само личним именом или знак примитивности или пак жеље да се сачува интимна, присна нота. То могу бити књижности епитафи у стиховима који овековечују успомену на неког песника или другу угледну личност или скромни надгробни споменици обичних, простих људи, који немају шта о себи да кажу²⁶).

3. Једним именом обележавају се понекад свештеници и припадници неких култова и верских удружења²⁷). И на хришћанским споменицима, који су у овом периоду ретки, преовлађује обичај стављања једног имена.

4. Једно име носе по правилу само робови. У К. Просопографији има десетак лица с једним именом, за која се не каже да су робови, али се то може закључити по њихову занимању. То су управници имања (actores) Ἀρχήδηρος (К. бр. 189), Πυδιανός (бр. 1238) и Fortunatus (бр. 1463), ὁ ἐπὶ

²⁵) К. б. 138 Ἀντίπατρος, бр. 192 Ἀρχίας, бр. 543 Θεαγένης, бр. 1168 Πολύαινος, бр. 990 Νικόστρατος.

²⁶) Епиграми: К. бр. 119, 299, 754, 369, 370, 1212, 656.

²⁷) К. бр. 1222: Πρέποντι τῷ ἀρχιεπιστῇ (натпис из Стоба); К. бр. 498: οἱ συνήδεις τοῦ Πρακλέους Εὐφρά[ν]ται συνήδει (требало би, чини ми се, према копији код Дим. бр. 596, исправити у Εὐφρά[ναι] τῷ συνήδει); К. бр. 676: Καλ(λ)ίστρατος, ἀρχων τῶν ἱσαφόρων συνκλητῶν.

τῶν λατόρων Εὐτυχος (бр. 494), βοηθὸς ταβλαρίου Ἐκτωρ (бр. 449), οἰκονόμος τῆς πόλεως Ζώσιμος (бр. 524), приватни економ Γλαυκίας (бр. 360) и гладијатори Αἰᾶς (бр. 13), Εὐχρους (бр. 501), Φλαμμεάτης ὁ τὸ πρὶν Ζώσιμος (бр. 1460) и Μαριανδὸς ὁ καὶ Κωνωνπᾶς (бр. 876). Ту треба убројити и гладијатора Βίκτωρ Σκευᾶς (бр. 325), чије име на први поглед даје утисак двочлане формуле. Али, иако није везан са ὁ καὶ, очигледно је да је Σκευᾶς гладијаторски надимак Виктора²⁸).

На изглед слична су и имена Τίτος Λυκᾶς (бр. 848) и Φίλιππος Φιλίππας (бр. 1402 а), али она припадају двојници ефеба и пошто су узета из званичних спискова²⁹), код њих не може бити речи о надимку, јер би се таква номенклатура противила општем обичају. Треба, напротив, само исправити акценте и код једног и код другог имена, па ће се добити нормална двочлана формула са метронимиком: Τίτος Λύκας, Φίλιππος Φιλίππας. Женска имена Λύκα и Φιλίππα посведочена су у грчкој епиграфици (cf. Pape—Benseler s. vv.).

У К. Просопографији има још неколико робова који се таје иза тобожње двочлане номенклатуре. То су cultores Silvani са познатог натписа из Филипа, Дим. бр. 935: Tharsa Coloniae (К. бр. 541), Orinus Coloniae (К. бр. 1026), Phoebus Coloniae (К. бр. 1461), Hermeros Metrodori (К. бр. 474), Crescens Abelli (К. бр. 799), Chrysio Pacci (К. бр. 1479). Код прве тројице није се тешко досетити да су то јавни робови колоније Филипи и да њихово име треба исправити у Tharsa, coloniae (servus), Orinus, coloniae (servus), Phoebus, coloniae (servus)³⁰). Остала тројица су приватни робови. У истом списку поштовалаца Силванових, из кога су узета њихова имена, налазе се, међу бројним ослобођеницима, и ослобођеници неког Гаја Абелија и Гаја Пакција: С. Abellius Agathopus, С. Abellius Anteros и С. Abellius Secundus (К. бр. 2, 3 и 4); С. Paccius Mercuriales (I), С. Paccius Mercuriales (II), I(ibertus) и С. Paccius Trophimus (К. бр. 1108, 1109, 1110). Crescens је свакако био роб тога истог Абелија, а Chrysio — Пакција. Hermeros је такође био приватан роб неког Метродора.

5. Што се тиче слободних људи, они се на званичним актима увек појављују с нормалном двочланом номенклатуром. Нисам нашла ниједан случај који би се противио овом правилу. Или, боље речено, у свим оним случајевима где су у К. Просопографији лица у некој званичној функ-

²⁸) О надимцима на -ας в. L. Robert, *Hellenica*, VII, стр. 126.

²⁹) Натпис из Орестиде, Дим. 216 и натпис из Берије, В. Калиполитис, Γέρας Κεραροπόλλου, 1953, 303—9.

³⁰) Уп. P. Collart, *Philippe, ville de Macédoine, depuis ses origines jusqu'à la fin de l'époque romaine*, Paris 1937, стр. 274 и пр. 1.

цији била наведена само с једним именом, крила се грешка³¹⁾. Ево тих имена и исправки које предлагемо:

Политарх Μάρκος (К. бр. 892) посведочен је на натпису Дим. бр. 738. Копија коју доноси Димица показује да је то фрагменат неког већег натписа, али она није довољно прецизна да би се могла утврдити и дужина редова. Име политарха Марка може се повезати било са следећим именом: Μάρκου [τοῦ Διο]γυβίου било са претходним: . . . (римски гентилициј)]ου Μάρκου. У првом случају имали бисмо нормалну македонску двочлану формулу, у другом римско име. За нас је и у овом случају, као и иначе, важно не толико утврдити име личности, колико показати важност споменутог правила.

Гимnasiјарх Φίλιππος (К. бр. 1386 и Papastavru, Prosopographia Amphipolitana бр. 86) узет је с натписа Jahreshefte Oe. A. I. 1 (1898), стр. 189. На оба места где се спомиње, иза имена Φίλιππος постоји на натпису лакуна, у којој је стајао патронимик: р. 3—4 Ἐπεὶ Φίλιππος [. . . ου | γυμνασίαρχ [ος . . . итд.; р. 41—42: Ἑλαίνεσαι Φίλιππον . . . ο]υ | τὸν γυμνασί[αρχον . . . итд. Према томе, у Просопографију је требало ставити: Φίλιππος . . . ου, γυμνασίαρχος. Исто важи и за истоименог политарха Тесалонике Φίλιππος] К. бр. 1388. Патронимик његов није сачуван, али је он на натпису морао постојати³²⁾.

У натпису Дим. 1084, треба уместо [Στ]ρατόνικον φιλοτίμ[ως] допунити [Στ]ρατόνικον Φιλοτίμ[ου] и добити нормално име (код К. стоји само [Στ]ρατόνικος, бр. 1318).

Натпис BSA 18 (1911/12), стр. 179, бр. 23 нема краја; због тога је ἐπιμελητὴς τοῦ μνημεῖου Ἀλέξανδρος остао без патронимика (К. бр. 77).

У случају двојице секретара Δημάς (К. бр. 378) и Πριπίτας (К. бр. 1224), лако се можемо уверити да је читање ових двају имена потпуно произвољно. Код Димице, под бр. 596, стоји у транскрипцији: . . . γραμματεὺδόντων | Μ. Κασίου Ἐρμωνος | καὶ Δημά καὶ Πριπίτα, али копија натписа коју он доноси показује да је ред иза имена Μ. Касија Хермона јако искварен. Допунити га није могуће, али је јасно да је иза почетних слова ΚΑΙΔΗ било много више места него за два слова ΜΑ и да је друго καὶ измишљено. Мени се чини да је у томе реду стајало само једно име.

Ево најзад и случај „четворице“ политарха с натписа из Тесалонике Дим. бр. 365, који су у К. Просопографији наведени такође само с једним именом. У транскрипцији одговарајући редови гласе:

³¹⁾ Сем ако није патроним изостављен у циљу упрошћавања, због тога што је на истом натпису забележено потпуно име оца.

³²⁾ Солунски дневни лист Ἀλήθεια од 16 септембра 1904, у коме је П. Папагеоргиу објавио натпис са кога је узет овај податак, није ми доступан.

[Τιβέριον] Κλαύδιον Κρίσπον τὸν ἀρχιερέα πολιταρχ-
[οῦντων] Ἀπολλοδώρου, Μερμίου, Κρατεροῦ, Ρούφου
... ου, Μάρκου τοῦ Διομήδους. Ἀρξεται δὲ τὰ κοινῇ-

Име последњег политарха сачувано је цело и оно садржи патронимик: Μάρκου τοῦ Διομήδους. Издавачи су одвојили остала четири имена свако за се, због тога што између њих није било члана тоῦ. Али, римско гентилно име Μέρμιος може се повезати са следећим македонским именом Κράτερος дајући нормалну римско-македонску номенклатуру без граепотен-а: Μερμίου Κρατεροῦ⁸³). Име Ἀπολλοδώρου не може никако да се повеже са Μερμίου, јер гентилициј, као што ћемо видети, долази увек на прво место. Стога Ἀπολλοδώρου може бити или патронимик — на пример [Σωτᾶ τοῦ] Ἀπολλοδώρου, или когномен у склопу римског имена — [Κλαυδίου] Ἀπολλοδώρου⁸⁴). Трећи политарх носи римско име Ρούφος као лично име; његов патронимик је нестало. Име треба допунити Ρούφου [τοῦ ...] ου. Према томе, на овом натпису било је свега 4 политарха, а не шест⁸⁵).

III. К. Просопографија дала нам је повода и за нека запажања у вези са двојним именима код Македонаца. Познато је да су и у Македонији, као и у многим другим римским провинцијама, употребљавани надимци — signa, који су с правим именом, македонским или римским, везани изразом ὁ καὶ: Ἀπολλώνιος Ἀρτερά ὁ καὶ Μάξιμος, Φλάβιος Κλαύδιος Μένων ὁ καὶ Στυρόνις. У К. Просопографији можемо наћи више примера таквих имена. Међу њима налази се и ово: Αἰμίλιος ὁ καὶ Ἀγρίππας ὁ Ἀπολλοδώρου (К. бр. 66). То треба да буде име једног ефеба из Стубере, према натпису Вулић, Споменик 98 (1948) бр. 388, р. 56—57. На цитираном месту стоји, међутим, Αἰμίλιος) Ἀγρίππας καὶ Ἐλικαδὸς οἱ Ἀπολλοδώρου. Иза Αἰμίλιος налази се један знак полукружног облика, који је у транскрипцији обележен обичном заградом, а који је К. протумачио као ὁ καὶ. Међутим, формула Αἰμίλιος ὁ καὶ Ἀγρίππας Ἀπολλοδώρου није правилна. Свеза ὁ καὶ долази увек после патронимика а не испред њега, а и иначе било би чудно да се неко зове Емилије или Агрипа, тј. да има два нормална римска имена, једно као редовно а друго као надимак.

⁸³) Можда није без значаја, иако копије Димицине не уливају ни мало поверења, да на копији истог натписа коју Димица доноси под бр. 369 нема тачке испред имена Κρατεροῦ, у 10. реду, тако да то име није раздвојено од претходног Μερμίου.

⁸⁴) На копији Димициној бр. 365 изгледа као да испред Ἀπολλοδώρου нема места за друго име. Друкчије је на копији бр. 369, где у транскрипцији стоји πολιταρχ[οῦντ]ων ...]

⁸⁵) Шест политарха узима и С. Пелекидис, Ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ τὴν κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης, Солун 1934, стр. 23, пр. 3.

Исти знак) налази се на поменутом списку ефеба из Стубере још два пута: у 26 р. Νεικόραχος) Ἀπολλόδωρος Αἰσχίνου и у 33—34 р. Λιρναῖος) Φίλιππος Ἴπλονόσου. У сва три случаја, Р. Марић који је припремио издање Вулићева посмртног дела, одвојио је имена иза којих стоји поменути знак као посебна и унео их у индекс као три самостална имена без патронимика, не дајући никакво тумачење знаку). Канацулис пак, превидео је име Νεικόραχος, а име Λιρναῖος повезао (није јасно због чега) не са следећим, већ с претходним именом, објашњавајући знак) као ὁ καί: Λυσίας Ζωῖλου Λιρναῖος) = Λυσίας Ζωῖλου ὁ καί Λιρναῖος.

Ни једно ни друго решење, ни Марићево ни Канацулисово, не задовољавају. Искључено је да би на званичном списку ефеб могао бити забележен само својим личним именом без патронимика, а исто је тако тешко претпоставити да би као надимак могао да послужи нормално македонско име, те да би се неко могао звати Νεικόραχος ὁ καί Ἀπολλόδωρος или Λυσίας ὁ καί Λιρναῖος³⁶⁾.

Два слична случаја имамо и у списку ефеба из града Лете, који је објавио Х. Макаронас³⁷⁾. У транскрипцији натписа коју доноси Макаронас стоји у р. 7—8 Ἀντιμένων Νεικάνωρος — Παράμονος, а у р. 14 Παυσανίας Ἀδαίου — Ἀδαῖος, али се из коментара види да знак сличан загради, који и по Макаронасову мишљењу замењује уобичајени израз ὁ καί, стоји не испред, већ иза имена Παράμονος, односно Ἀδαῖος. То се уосталом јасно види и на фотографији натписа, која нам открива и једну другу значајну појединост: име Παράμονος, као и име Ἀδαῖος, раздвојено је од претходног патронимика бршљановим листом. Стављајући у транскрипцији знак цртице испред имена Παράμονος и Ἀδαῖος, Макаронас је завео и Ј. и L. Robert, који, сматрајући да се знак) налази испред ових имена, прихватају као дупла имена Ἀντιμένων Νεικάνωρος Παράμονος и Παυσανίας Ἀδαίου Ἀδαῖος³⁸⁾. Међутим, овакве комбинације имена не сусрећу се у Македонији, нити се као signa појављују нормална имена. У овом случају ове комбинације су искључене због тога што се знак заграде налази иза дотичних имена, а не испред њих, па према томе никако не може да послужи као веза са претходним именом и патронимиком.

³⁶⁾ У К. Просопографији се као signa појављују, поред неколико римских (Μάξιμος, Ῥήγλος, Γράτος и др.), ова грчка имена: Ευστός, Ἀχέριος, Στρυμόνις, Πιέρις, Ἀνακτόριος, Μελάνθις, Ἀψιμάχης, Πανερόπις и Εὐγένιος.

³⁷⁾ Х. Макаронас, Χρονικά ἀρχαιολογικά, Μακεδονικά II (1951), стр. 30 сепарата, бр. 42 и таблица XIV б.

³⁸⁾ J. et L. Robert, Bulletin épigraphique, REG 66 (1953), бр. 112 (сепарат стр. 34).

Све ове тешкоће опадају ако се поменутом знаку да оно значење које он иначе има у грчкој епиграфици. Из Ренаковог приручника за епиграфију³⁹⁾ сазнајемо да на атичким споменицима овакав знак стављен иза нечијег личног имена показује да је и име његовог оца било исто. И на македонским натписима овај знак може имати само ту функцију, како се види из горњих примера. Није постојао никакав Αἰρίλιος ὁ καὶ Ἀγρίππας Ἀπολλοδώρου, већ су то два имена Αἰρίλιος) = Αἰρίλιος Αἰρίλιου и Ἀγρίππας Ἀπολλοδώρου. Исто тако Νειόμαχος) = Νειόμαχος Νειομάχου, Λιμναῖος) = Λιμναῖος Λιμναίου, Παράμονος) = Παράμονος Παραμόνου и Ἀδαῖος) = Ἀδαῖος Ἀδαίου.

IV. Утицај римске владавине одразио се на ономастици Македонаца на два начина: 1. Римска трочлана ономастичка формула (граепопеп, попеп и согпопеп) продрла је у Македонију са ширењем римског грађанског права. Становници римских колонија и муниципија, као и многи појединци из осталих градова македонских, који су служењем у војсци или путем адопције постали римски грађани, усвојили су римску номенклатуру и пренели је на своје потомке. 2. Током времена, нека римска имена су се потпуно одомаћила и продрла у номенклатуру переграина, који задржавају нормалну македонску двочлану формулу.

Трочлана римска формула прихваћена од Македонаца има по правилу римски граепопеп и попеп, а грчкомакедонски согпопеп: Π. Αἴλιος Ἀλέξανδρος⁴⁰⁾. С обзиром да се на натписима не бележи увек граепопеп, најчешћи облик у коме се римско-македонска имена појављују састоји се од римског гентилног имена и македонског личног имена, претвореног у согпопеп: Αἴλιος Νεϊκόστρατος, Κλαύδιος Μένων, Αὔρηλιος Ἰσίδωρος, Μάρκιος Ἀθηναγόρας. Отменије породице имају понекад два па и више гентилиција: Σεπτίμιος Πομπήνιος Προκλιανὸς Ὀρέστης; Μ. Αἴλιος Βειλανὸς Κλαυδιανὸς Θεότειρος.

Римско гентилно име, као породично име, довољно је само по себи да издвоји појединца од његових истоимењака, те патронимик постаје непотребан. Македонска и римска ономастичка формула искључују једна другу. Оне су свака за себе потпуне. Стога се у Македонији врло ретко, и то само у њеним источним крајевима, јављају имена у којима је гентилициј једноставно додат потпуној македонској формули. У К. Просопографији налазимо три таква случаја: Αὔρηλιος Ἠρόδοτος Παραμόνου⁴¹⁾, Αὔρηλιος Διογένης Διονυσο-

³⁹⁾ S. Reinach, *Traité d'épigraphie grecque*, стр. 508.

⁴⁰⁾ На овом месту нас не интересују имена досељених Римљана и Италика, колониста и трговаца, и њихових потомака, као ни имена римских чиновника, па се нећемо на њих осврнути.

⁴¹⁾ К. бр. 232, натпис са острва Таса, Дим. бр. 1131.

δάρου⁴²⁾ и Αὐρήλιος Ζίπυρος Δίζανος⁴³⁾. Њима би могли додати и имена Αὐρ(ήλιος) Λυκόφρων Ερμογέ(νους) и Αὐρ(ήλιος) Επταίμενος Μεστύλου посведочена на једном натпису из Кочана⁴⁴⁾. Треба напоменути да свих пет примера потичу из времена после Каракалина едикта и из крајева етнички и културно блиских Тракији, где је овај облик номенклатуре био прилично распрострањен⁴⁵⁾. У Македонији у ужем смислу, ако се и појави, он претставља прави изузетак⁴⁶⁾.

Као што се римска и домаћа ономастичка формула не комбинују, тако се у Македонији не врши ни имитирање римске формуле с македонским елементима. Гентилиција образована од грчких основа су врло ретка⁴⁷⁾, и чини се никад се не јављају сама, него уз неки основни римски гентилициј: Αὐρήλιος Διονυσιανός Μάρκελλος⁴⁸⁾, Αὐρήλιος Δημοκρατιανός Κόρραγος⁴⁹⁾, Ίσιδαριανός Αὐρήλιος Ίουστός⁵⁰⁾. Не знам да ли треба ту убројити име Λούκιος Νεικήφορος Κέλερ⁵¹⁾, у коме грчко име Νεικήφορος има место, ако не и улогу гентила, или Πρεΐσχος Νεικόλαος Ἀντίγονος⁵²⁾, чији је склоп потпуно нејасан. Ова имена у сваком случају претстављају изузетке.

V. Сем путем стицања римског грађанског права, римска имена продирала су у Македонију обичним њиховим пре-

⁴²⁾ К. бр. 223, натпис из околине Сереса, Беломорски преглед 1 (1942), 318 и д., бр. 19.

⁴³⁾ Уп. К. бр. 1059, фали у списку; натпис из Филипа, ВСН 60 (1936) 337 и д.

⁴⁴⁾ Вулић, Споменик 98 (1948), бр. 209.

⁴⁵⁾ Уп. Е. Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*: бр. 55 Αὐρήλιος Καρδέντης Βειθυნიоῦ; бр. 96 Αὐρ. Σεβαστιανός Πολυκράτους; бр. 97 Μ. Αὐρ. Ἀπалλόδαρος Δηροσθένους; бр. 124 Αὐρήλιος Ἀρτεμίδωρος Πραιστίανος; бр. 142 Αὐр. Σεουήρος Ειρηγέου; бр. 161 Φλ. Μουκάпорис Σκόλου; бр. 221 Φλαβ. Σιλῆς Ἀκινδέν[ου]; бр. 225 Γ. Οθαλέριος Οθαλентος; бр. 260 Αὐρήλιος Σολώνιος Δόλιπυ κέ Πρόκλος Σολωνίου (код сина изостављен гентилициј, који је исти као код оца; бр. 314 Αὐр. Μουкиανός Δίνеос.

Таква имена забележена су и у Далмацији, в. D. Rendić—Miočević, *Ilirska onomastika na latinskim natpisima u Dalmaciji*, Split 1948, стр. 44 и бројне примере на стр. 48 (P. Aelius Andes Barcini; Ael(ius) Titus Dasantis; итд.) и стр. 51 (Aur. Pinnes Dasi; Aur. Litus Zuni; итд.).

⁴⁶⁾ На натпису из Тесалоније В. Калиполитис (и Д. Лазаридис), Ἀρχαῖα ἐπιγραφαὶ Θεσσαλονίκης, Солун 1946, стр. 8, бр. 3, спомињу се Αὐρήλιος Εὐτυχιανός Εὐφροσύνου и Αὐр. Εὐφημος Διονυσοδώρου, али они су, како се из натписа види и како то сам издавач каже, вероватно са Таса.

⁴⁷⁾ Таква имена, напротив су врло честа у илирским крајевима, где се под утицајем римске номенклатуре стварају домаћа „презимена“: Aplis Lunnicus Trifi f., Bato Samuntius Pautis f.; cf. Rendić—Miočević, н. д., стр. 38 и д.

⁴⁸⁾ К. бр. 226, Arch. Anz. 52 (1942), 176, бр. 10, 19; в. и К. бр. 224, 225.

⁴⁹⁾ К. бр. 222, Канацулис, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, стр. 77, бр. 3.

⁵⁰⁾ К. бр. 646, С. Пелекидис, Ἀπὸ τῆς πολιτείας καὶ τὴν κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης, Солун 1934, стр. 59, бр. 13.

⁵¹⁾ К. бр. 974, ВСН 47 (1923), 291, бр. 1.

⁵²⁾ К. бр. 1231, Arch. Anz. 52 (1942), 175, бр. 2.

узимањем од стране peregrina. Имена Гај, Тиберије, Квинт, Марко, Луције, Емилије, Јулије, Петроније, Валерије, Аурелије и др. постала су омиљена и у Македонији, као и у осталим провинцијама римског царства. Овај други пут продирања римских имена довео је до образовања таквих имена у којима је формула македонска (лично име + патроним у генитиву), а саставни делови, оба или један, римски: Γάιος 'Αλεξάνδρου, Τιβέριος 'Ιταλοῦ, Αἰμίλιος Αἰμιλίου, Παράμωνα Τουλίου, Φίρμος Πετρωνίου⁵³). Из наведених примера се види да као лична имена функционирају не само римска praenomina него и гентилна имена (Aemilius, Iulius, Petronius) и cognomina (Firmus).

Већ смо раније имали прилику да укажемо на битну разлику која постоји између имена Οὐαλέριος Ἐκλετος и Οὐαλέριος Παράμωνα: у првом случају име Οὐαλέριος има функцију гентила, док је у другом оно тај карактер изгубило и постало обично лично име. Име Φίρμος Πετρωνίου не значи ништа друго, до да се отац Фирмов зове Петроније. Гентилициј Πετρωνίου нема ту карактер породичног имена.

Док се гентилна римска имена претварају понекад у обична лична имена, римска praenomina никад не могу имати функцију гентилиција: облици Γάιος 'Αλέξανδρος или Κόιντος 'Αλέξανδρος су немогући. Због тога на натпису Дим. бр. 1, под Κόιντος, 'Αλέξανδρος καὶ Εἰούλιος οἱ Μαρκίας имамо три брата, Квинта, Александра и Јулија, синове Маркије, а не два, како узима Канацулис — Κόιντος 'Αλέξανδρος Μαρκίας (К. бр. 88) и (Κόιντος) Εἰούλιος Μαρκίας (К. бр. 599).

Треба такође напоменути, иако се то чини опште познато, да римски гентилициј никад не долази на друго место, тј. иза македонског имена. Облик Στράτων Σιλουανό[ς]⁵⁴ није могућ. Треба допунити Στράτων Σιλουανο[υ], јер да је Σιλουανός имало функцију гентила, име би гласило, према нормалној римској формули, са изостављеним praepositi-ом: Σιλουανὸς Στράτων.

VI. Пошто смо утврдили карактер обеју ономастичких формула, македонске и римске, и констатовали да је свака од њих потпуна и самостална, задржаћемо се сада на једном примеру који ће показати од какве користи може бити епиграфичару познавање ових неписаних правила којима у свакој појединој земљи у разна времена обичај регулише свакодневне односе.

⁵³) К. бр. 841 (Споменик 98 [1948], бр. 389, р. 33), К. бр. 1254 (ibid. бр. 388, р. 38), К. бр. 66 (ibid., бр. 388, р. 56, в. напред стр. 360 и д.), К. бр. 1120 (Дим. бр. 1), К. бр. 1417 (Дим. 1368).

⁵⁴) К. бр. 1325, Дим. 216.

У К. Просопографији под бр. 1335 стоји: Σωσίπατρος, υἱὸς τοῦ Λουκίου Ποντίου Σεκούνδου καὶ τῆς Κλεοπάτρας, πολιτάρχης Θεσσαλονίκης. Μνημονεύεται μετ' ἄλλων πολιταρχῶν εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης (1ος μ. Χ. αἰ. Boeckh CIG ἀρ. 1967). Δ. 364 [= Tafraли, Thessalonique 33, 1 c].

Овако стилизована белешка мора изазвати сумњу код сваког оног коме су раније утврђена правила позната. Σωσίπατρος је посведочен као политарх, дакле у званичној функцији, заједно са другим политарсима Тесалонике. Зашто његово име нема нормалну структуру? Откуда то да се на основу овог једног натписа зна и име оца и име мајке? Погледајмо најпре натпис о коме је реч.

То је један натпис који је више пута објављиван с малим изменама⁵⁵). Према Димици, који је текст преузео од Duchesne-а, он гласи:

Πολεκαρχόντων Σωσιπάτρου τοῦ Κλεο-
πάτρας καὶ Λουκίου Ποντίου Σεκούνδου
υἱοῦ, Αἰῶλου Ἀουτίου Σαβεΐνου, Δημητρίου τοῦ
Φαύστου, Δημητρίου τοῦ Νευκοπόλεως, Ζωῖλου
τοῦ Παρμενίωνος τοῦ καὶ Μενίσκου, Γαίου Ἀγίλλιου
Πορείου итд.

Основну тешкоћу за издаваче пружали су редови 2—3, јер није било јасно каква веза постоји између Сосипатра, Лукија Понтија Секунда и треће личности, чији почетак имена није био поуздано сачуван. Тафелово расправљање о ова два реда баца доста светлости на историјат овог питања па ћемо га у целости навести:

„Inscriptio graeca ubi uncialibus litteris a Böckhio repetitur, habet articulum TOY inter vv. ΣΕΚΟΥΝΔΟΥ et ΑΥΛΟΥ etc.; qui articulus *sic* positus significare non potest alium (tertium) magistratum, sed patrem viri antecedentis. Neque aliter alias huius inscriptionis partes interpretor, e. g. Δημητρίου τοῦ Φαύστου etc. ubi nomen secundo loco positum mihi patrem hominis antecedentis denotat, ut in aliis eiusdem inscriptionis partibus, ubi viri nomini matris nomen adjicitur. Ita sex magistratus evadunt,

⁵⁵) Ево шта Tafraли, Topographie de Thessalonique, Paris 1918, стр. 137, пр. 2, каже о томе: „Cette inscription fut pour la première fois publiée par Muratori dans son Novus Thesaurus t. II p. 595, Milan 1740, d'après une copie de Bimard; ensuite elle fut insérée par Boeckh dans le CIG sous le no. 1967 (Add. II, 990) avec quelques modifications dues à Pococke et Leake (Travels in Northern Greece, t. III, p. 236). Mgr Duchesne la républia dans la Mission au Mont Athos, p. 9, d'après le texte donné par Le Bas (no. 1357) auquel il joignit les variantes publiées dans les Transactions of the Royal Society (Litt. vol. VIII, p. III, p. 528). Enfin, en dernier lieu, elle fut insérée par Dimittas dans sa Macédoine, pp. 422—423, d'après le texte de Mgr Duchesne.“

non septem, quorum primus a reliquis (quinque) particula καὶ distinguitur ut princeps, quod acute monet Böckh⁵⁶ius, l. c. Idem v^o ubi inscriptionem nostram litteris minusculis reddit, omisso illo ΤΟΥ, ita scribit (linea tertia): [Π]οῦ[βλῖ]ου Φλαουῖου Σαβεῖνου nil monens de sua loci lectione, nisi quod Pocokius pro ΤΟΥ legat ΥΙΟΥ; id quod meae sententiae optime convenit^{56b}“.

Дакле, на Βόσκη-овој копији стајало је на почетку 3 реда ΤΟΥ; Ροσоске је предложио лекцију ΥΙΟΥ, а Βόσκη је у својој транскрипцији написао [Π]οῦ[βλῖ]ου Φλαουῖου Σαβεῖνου, изостављајући ΤΟΥ. Тафелово расправљање о немогућности да се члан ΤΟΥ односи на трећег магистрата је потпуно исправно, али нас изненађује како је уопште могао да помисли да преко члана ΤΟΥ или речи ΥΙΟΥ повеже Луција Понтија Секунда са Аулом Авијом Сабином. Колико је мени познато, нема ниједног примера у епиграфици да иза нормалне трочлане римске ономастичке формуле неког чиновника стоји исто тако потпуно римско име његова оца. У овом случају сродство између ова два човека је искључено и због тога што њихова имена немају ниједан заједнички елеменат.

Да ли се, међутим, Луције Понтије Секунд може довести у везу са Сосипатром, као што то чине Димица, Тафрали и Канацулис, стављајући интерпункцију иза речи ΥΙΟΥ? Да је Сосипатар био син Лукија Понтија Секунда, навођење имена мајке не би имало никаква смисла на једном оваквом званичном споменику; да је он био син Лукија Понтија Секунда он би имао исто тако римско име са гентилицијем Pontius. Име Σωσίπατρος Κλεοπάτρας претставља нормалну македонску ономастичку формулу и не тражи иза себе никакве допуне.

Према томе, Луције Понтије Секунд није ни отац Сосипатров ни син Авија Сабина; он је њихов колега, један од седморице политарха споменутих на овом натпису. Свезу καὶ иза првог магистрата објаснио је Βοεσκη (в. напред цитат из Тафела). Остаје нам да решимо нејасан почетак трећег реда. Ако уместо [Τ]ΟΥ или [Υ]ΙΟΥ ставимо [ΝΕ]ΟΥ, онда самим тим отпада свака веза између другог и трећег магистрата, која је, као што смо видели, исто тако немогућа, као и веза између другог и првог. Епитет Νεός додаје се често имену да би се разликовао син од истоименог оца или деда. Зато имамо доста примера у македонској епиграфици: Κλαύδιος Ρουφριανός Νεός (К. бр. 742), Τοῦλιος Πόντιος Πρόχλος Νεός (К. бр. 639) и др. Морамо, међутим, напоменути да је реконструкција трећег реда коју је предложио Βοεσκη — [Π]οῦ[βλῖ]ου Φλαουῖου Σαβεῖνου уместо [τ]οῦ

^{56b}) Tafel, De Thessalonica eiusque agro, Berlin 1889, стр. 103.

Αἰῶλου Ἀουτίου Σαβεΐνου — са садржајне стране потпуно исправна и могућа, јер и она рачуна са седам, а не са шест политареха⁵⁷). Не располажући добрим издањем натписа не можемо одлучити која је допуна с формалне стране боља. За нас је било важно само констатовати на основу ономастичких формула да није постојала никаква сродничка веза између трију првих личности споменутих на натпису.

VII. Резимирајући све што је досада речено можемо констатовати да су у Македонији у римско доба постојале ове ономастичке формуле:

1. Македонска ономастичка формула — име + патронимик, или име + метронимик у генитиву:

а) оба имена су грчко-македонска (одн. трачка, илирска);
б) једно или оба имена су римска *praenomen*, *nomina* или *cognomen*;

в) два лична имена + патронимик (врло ретко).

2. Римска ономастичка формула — *praenomen* и *nomen* римски, *cognomen* обично грчко-македонски:

а) Потпуна трочлана формула;

б) са изостављеним *praenomen*-ом (најчешћа);

в) са више гентилиција;

г) са грчким гентилицијем (врло ретко).

3. Комбинована римско-македонска формула — гентилициј + име с патронимиком (ретко и само у областима насељеним Трачанима).

Ако сада приступимо именима сакупљеним у К. Пропографији с другог становишта и обратимо пажњу на то како су македонска и римска имена распоређена међу разним друштвеним слојевима, пашће нам у очи следеће:

Док имена обичних грађана македонских самоуправних општина у огромној већини припадају нормалној македонској ономастичкој формули, како то показује велики натпис из Ватине у Орестиди и многи спискови ефеба, као и други споменици, дотле сви македонијарси, првосвештеници провинциског коинона и синедри који су нам познати имају без изузетка римска имена. Канацулис је у својој раније споменутој студији о македонском коинону⁵⁸) саставио списак ових највиших функционера домаћег провинциског органа, па се ово наше запажање може лако контролисати: од 5 ἀρχιερεῖς τοῦ κοινοῦ Μακεδόνων, 17 македонијараха и 5 синедара само један има македонско име: Μενέλαος Ἀντιγόνου, пети по реду σύνεδρος у списку Канацулисову. Ме-

⁵⁷) Шест политареха узима и С. Пелекидис, н. д., стр. 23, р. 3.

⁵⁸) Канацулис, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, стр. 44 и д.

ђутим, Μενέλαος Ἀντιγόνου носи на натпису на коме је посведочен титулу πατὴρ συνεδρίου и само је Канацулисова претпоставка да је он био и члан синедриона⁵⁹). Не верујем да се може објаснити случајношћу што сви нама познати македонијарси, ἀρχιερεῖς и синедри имају римска имена; а ако су те положаје заиста могли заузимати само римски грађани — јер то је закључак који из тога следи — онда Μενέλαος Ἀντιγόνου, иако је назван „оцем синедриона“ није био прави члан овог савета. Његов син, међутим, већ носи римско име, и можда је заслугама свога оца имао да захвали за своје римско грађанско право.

Али, не само првосвештеници македонског коинона, већ и првосвештеници локалних култова били су такође римски грађани. Од бројних првосвештеника наведених код К. (в. у индексу под ἀρχιερεῖς) само један има македонско име (Πολυάδης Σωσίωνος⁶⁰), остали сви римска⁶¹). То се по свој прилици има објаснити тиме што су се првосвештеници, провинциски и месни, бринули о царском култу, јер код осталих градских чиновника, политараха, агоранома, гимнасијараха, булеутâ и др., налазимо и једну и другу ономастичку формулу⁶²).

Наравно, може се поставити питање да ли је правилно сматрати римским грађанином сваког оног који има римско име. Иако је морало бити и знамо да је било покушаја злоупотреба у том погледу⁶³), римско име, или тачније римска трочлана формула — која се, као што смо показали, битно разликује од македонске ономастичке формуле с римским елементима (на пр. Τιβέριος Ἰταλοῦ) присвајане од перегрина — претставља по правилу спољно обележје цивитета. Ана-

⁵⁹) Ibid, стр. 65. Натпис, Arch. Anz. 57 (1942), стр. 175, бр. 2, гласи: Οἱ σύνεδροι Μενέλαον Ἀντιγόνου πατέρα συνεδρίου διὰ τοῦτιον Με-
νελάου τοῦ υἱοῦ.

⁶⁰) К. бр. 1167, према натпису с острва Таса, Дим. бр. 1186.

⁶¹) Публикација натписа са кога је узет К. бр. 419, [...] τοῦ Διοσ-
κουρίδου, [(ἀρχ)ιερεῶς Κα]ίσαρος Σεβαστοῦ θεοῦ καὶ γυμνασιάρχου, Annual of
the British School at Athens 23 (1918/19) 91, бр. 17, није ми приступачна,
па ми није јасно како треба допунити почетак имена. Изгледа ми,
међутим, вероватније да је у лакуни стајао римски гентилициј, на при-
мер, [Μαρκί]ου Διοσκούριδου, него лично име с чланом, [Δικαίου τ]οῦ
Διοσκούριδου.

⁶²) К. бр. 376: [Δ]ευνρόπης Βεῖδρος, βουλευτής, BCH 21 (1897) 533 н.д.
није могао бити decurio колоније Филипи, јер није био римски грађа-
нин. Исто тако ни Ζωῖλος Δ[...], βουλευτής, са натписа из околине Ка-
вадараца, Споменик 71 (1931), бр. 142, није могао бити decurio Стоба,
из истог разлога; његово име имало је македонску формулу.

⁶³) Cf. Sagnat, Cours d'épigraphie latine, стр. 77. Светоније каже
да је цар Клаудије забранио перегринама да узимају римска гентили-
ција (Suet. Claud. 25: Peregrinae conditionis homines vetuit usurpare
romana nomina, dumtaxat gentilia), из чега се може закључити да је
противзаконито узурпирање римских имена било узело прилично маха.

лиза имена сакупљених у К. Просопографији поткрепила нас је у том уверењу.

*

На крају да укажемо на неколико омашки и случајних грешака које су се поткрале Канацулису:

Код бр. 89 — 'Αλέξανδρος Νικολάου Κομβρεάτης⁶⁴), бр. 687 — Κάσσανδρος Ζωπύρου Δοληνεστής⁶⁵) и бр. 1358 — Τορκουάτος Λυσιμάχου 'Ιώριος⁶⁶), речи Κομβρεάτης, Δοληνεστής и 'Ιώριος су етнимони, а не саставни део имена; стога се морају одвојити од имена интерпункцијом.

Бр. 591 — C. Iulius C(ai) f(i)lius) Cor . . . pudens, Thess. mil. coh. VII pr(aetoriae), Дим. 600⁶⁷) и бр. 611 — C. Iulius Pude(n)s, υἱὸς Γαῖου ἐκ τῆς φυλῆς Κορνηλίας τῆς Θεσσαλονίκης mil. coh. VII pr(aetoriae) > Maturi, CIL VI 2646, односе се на исту личност и исти натпис. Слично понављање имамо и код бројева 730 (Φλάβιος Κλαύ(διος) Μένων ὁ καὶ Στρώμωνις) и 1439 (исто).

Код бр. 937 Μινέτειος Δορέστιχος, бр. 938 Μινέτειος Κασσιανὸς Φιλόξενος и бр. 939 Μινέτειος 'Ορέστις⁶⁸) треба исправити Μινέτειος у М. 'Ινστέиос, cf. Споменик 98 (1948) бр. 388 и REG 52 (1939), Bull. épigraphique, стр. 474.

Код бр. 514: M. Aur. M. f. Iul. Aprilis Philip., Iul(ia) није триба (ἐκ τῆς φυλῆς 'Ιουλίας τῶν Φιλίππων код К.), већ епитет колоније, уп. P. Collart, Philippes, стр. 291, пр. 1. Познато је да су Филипи припадали триби Voltinia. Исто треба исправити и код бр. 272.

Код бр. 638: L. Iunius Maximus Me. Neapol. (παρὰ τοὺς Φιλίππους) итд., према натпису из Бориани, CIL III 645, скраћеница Ме. је остала неразјашњена. Ако је то триба Ме(stria), што по положају једино може бити, онда место рођења бенефицијарија Јунија Максима није био Неаполис код Филипа, како узима К., већ Неаполис кампански, јер је Неаполис македонски улазио у састав колоније Филипи и према томе припадао триби Voltinia⁶⁹).

Бр. 1166 спомиње неку Πολερωνιανή 'Αντιγόνου, ἡ 'Αργασταίων (= 'Αργεσταίων) πολεῖτις, а бр. 1339 неког Σωτᾶς 'Αντιγόνου, πρόξενος καὶ πολεῖτης τῆς 'Αργασταίων πόλεως, оба према натпису из Дојрана, Споменик 98 (1948), бр. 98, уп. и Споменик 71 (1931), бр. 114. Међутим, у Вулићевој ре-

⁶⁴) Вулић, Споменик 98 (1948), бр. 388, р. 78/79. Правилно је написано под бр. 978 Νικόλαος 'Αρμόνιος, Κομβρεάτης према истом натпису.

⁶⁵) Ibid. р. 80.

⁶⁶) Arch. Anz. 57 (1942), стр. 182, бр. 18.

⁶⁷) Није тешко допунити: Cornelia, Pudens.

⁶⁸) Дим. 261 и Вулић, Споменик 71 (1931), бр. 343.

⁶⁹) Cf. Collart, н. д., стр. 261.

конструкцији двају фрагмената тога натписа много је шта произвољно и дато, како сам издавач каже, примера ради: [Πολεμωνιανή 'Αντιγόνου | [ή 'Αργασταίων πολεῖτις. Κατὰ | [δόξαντα τῇ πόλει Σ]ωτᾶν 'Αντιγόνου [πρόξενον καὶ πολεῖτην τὸν ἑαυ[τῆς εὐεργέτην]. Пре свега, име града је измишљено, и зато га треба избацити и из индекса у К. Просопографији (πολεῖτις ή 'Αργασταίων и πρόξενος καὶ πολεῖτης τῆς 'Αργασταίων πόλεως и из поменутих бележака⁷⁰⁾). Исто тако је потпуно измишљено и име Πολεμωνιανή, и није уопште сигурно да је у питању каква грађанка непознатог града, тако да нема никаквих основа да то име уђе у просопографију, а у сваком случају не у оном виду, у коме је дато код К., као потпуно сигурно посведочено. Не чини ми се убедљива ни реконструкција последњих редова који се односе на [Σ]ωτᾶν 'Αντιγόνου. Потребно је било свакако да се све што претставља допуну издавача донесе, како је то уобичајено, у заградама.

Под бр. 491 стоји да је Κέλλιон с натписа 'Αθηνᾶ, 25 (1913) 450, бр. 54, из околине Девола, исто што и еордејски град Κέλλα. То није сигурно. Можда место Κέλλιон треба читати Πέλλιон? Град Pelium се тражи у тој области.

Бр. 1036: Val(erius) Aemil(ius) Longinus треба исправити Aemil(ius) у Aemil(ia). То је триба којој је припадао Стоби.

Није ушао у К. Просопографију Λούκιος Κορνήλιος | Μου[?]νδικιανὸς Κρόκος | γένους Φιλοπαπιδῶν, стобски θεοπρόπος у светилишту Аполона Клариоса у Нотиону, cf. Th. Macridy, Jahreshefte Oe. A. I. (1912)

Београд.

Фанула Папазоглу.

RÉSUMÉ

Fanoula Papazoglou: NOTES SUR LA FORMULE ONOMASTIQUE DANS LA MACÉDOINE ROMAINE

*A propos de la „Prosopographie Macédonienne“
de D. Kanatsoulis*

On ne peut qu'apprécier l'oeuvre extrêmement utile que nous a présentée D. Kanatsoulis dans sa „Prosopographie Macédonienne“ de l'époque romaine. Dans son ensemble la composition de cette prosopographie ne comporte qu'une objection essentielle: les personnages de la région de Skopje et Kumanovo n'ont pas dû y être insérés. Quelques corrections

⁷⁰⁾ Није јасно како је у Вулићево издање ушао облик 'Αργασταίων, место нормалног 'Αργασταίων.

de détail, proposées à la fin de l'article, ne diminuent pas la valeur de cet ouvrage.

Réunis en grand nombre, les divers noms des Macédoniens de la P. M., nous ont suggéré les observations suivantes sur la formule onomastique macédonienne:

I. On trouve souvent dans la P. M. de Kanatsoulis des noms macédoniens qui ont l'article δ devant le patronymique. Or, ce sont des reconstructions inexactes de l'auteur d'après le génitif documenté. La formule onomastique macédonienne, composée du nom et du patronymique, prend au génitif toujours l'article $\tau\omicron\upsilon$ devant le patronymique, tandis que les autres cas, y compris le nominatif, n'exigent pas l'emploi de l'article. Cette règle, ignorée par d'autres savants aussi, nous permet de distinguer la formule macédonienne de la formule romaine au génitif: $\Theta\upsilon\alpha\lambda\epsilon\rho\iota\varsigma$ Παράμῳ, gén. $\Theta\upsilon\alpha\lambda\epsilon\rho\iota\omicron\upsilon \tau\omicron\upsilon$ Παράμῳ; $\Theta\upsilon\alpha\lambda\epsilon\rho\iota\varsigma$ Ἐκλεκτός, gén. $\Theta\upsilon\alpha\lambda\epsilon\rho\iota\omicron\upsilon$ Ἐκλεκτοῦ. Au № 1041 de la P. M. il faut remplacer la formule macédonienne $\Theta\upsilon\alpha[\lambda\epsilon\rho\iota\varsigma] \text{ Κρ}\rho[\iota\sigma\tau\omicron\upsilon]$ par le nom romain $\Theta\upsilon\alpha[\lambda\epsilon\rho\iota\varsigma] \text{ Κρ}\rho[\iota\sigma\tau\omicron\varsigma]$. L'article est employé aussi au pluriel, quand on énumère plusieurs frères avec un patronymique commun. Le matronymique, quoique beaucoup plus rare, est parfaitement équivalent au patronymique. Au génitif il peut être employé avec ou sans l'article $\tau\omicron\upsilon$.

II. Plusieurs personnes, ayant une fonction publique, sont dans la P. M. citées seulement par leur nom propre. Un examen détaillé des nombreux cas où la P. M. ne donne qu'un nom, nous a montré qu'il s'agit ou bien de noms transmis par la tradition littéraire, de noms pris sur d'épithaphes (surtout épigrammes) et d'autres inscriptions de caractère privé, ou bien, s'ils proviennent d'actes publics, de noms d'esclaves. Les personnes libres sont officiellement toujours indiquées par la formule onomastique complète: il est impossible qu'un magistrat fût, dans un document, nommé simplement par son nom personnel. Par conséquent, nous proposons dans l'inscription *Dimitsas*, n. 265, au lieu des quatre politarques Ἀπολλοδώρος, Μῆρμιος, Κράτερος, Ῥούφος (P. M. № 157, 905, 793, 1248): [Κλαυδίου] Ἀπολλοδώρου ou [Σωτᾶ τοῦ] Ἀπολλοδώρου, Μῆρμιου Κρατεροῦ, Ῥούφου [τοῦ...] Μάρκου τοῦ Διομήδους. Les noms des politarques Δημᾶς et Πιρίτας (P. M. № 378 et 1224) sont dûs à une restitution mal fondée. Au № 1318 de la P. M. il faut écrire [Στ]ρατόνικος Φιλοστράτου (au lieu de φιλοστράτης, *Dimitsas*, № 1034). Dans les № 892, 1386, 1388 et 77, les patronymiques ne sont pas conservés, les inscriptions dont les noms proviennent étant mutilées.

III. Le signe κ , placé après quelques noms propres dans les listes éphebiques de Stuberra et de Lété, est déchiffré par D. Kanatsoulis et Ch. Makaronas comme δ καὶ. En vérité, il indique, dans l'épigraphie macédonienne aussi bien que dans l'épigraphie attique, l'identité du patronymique avec le nom personnel: Ἀδαῖος) = Ἀδαῖος Ἀδαῖου.

IV. La formule romaine tripartite — ordinairement *praenomen* et *nomen* romains, *cognomen* gréco-macédonien — se répand avec le droit de cité romain. Sur les inscriptions, le prénom est souvent omis. Les personnes nobles portent deux ou plusieurs gentilices. Extrêmement rares sont les gentilices grecs. La juxtaposition de la formule macédonienne et de la formule romaine n'est pas usitée en Macédoine propre; on ne la rencontre que dans les pays thraces (Ἀβρίλιος Ἡρόδοτος Παράμῳ).

V. Les pérégrins emploient, eux aussi, les noms romains (tant bien les *praenomina* que les *nomina* et *cognomina*), mais en les adaptant à la formule macédonienne. Les *praenomina* n'ont jamais le rôle de gentilice: la formule Κόιντος Ἀλέξανδρος (P. M. № 88) est inconcevable. Le gentilice précède toujours le *cognomen* macédonien: № 1325 Σπράτων Σιλουανός] à corriger en Σπράτων Σιλουανός].

VI. Dans l'inscription *Dimitsas*, № 364, qui a donné lieu à d'interprétations divergentes, Λοκῖος Πόντιος Σκεῶνδος ne peut pas être le père de Σωσίπατρος Κλεοπάτρας, ni le fils de Αἰδῶς Αἰδῖος Σαβείνος. Ce sont effectivement les noms de trois collègues. Au lieu de Λοκῖου Πόντ-

τιον Σαβεινον υ[οῦ] nous proposons de restituer Δουκιον Ποντιου Σαβεινον [Né]ou.

VII. Un autre fait intéressant se dégage de l'examen du riche matériel onomastique rassemblé dans la P. M.: tandis que les noms de simples citoyens suivent en grande majorité la formule macédonienne, tous les hauts fonctionnaires provinciaux — macédoniarques, ἀρχιερεῖς τοῦ κοινοῦ, synèdres — qui nous sont connus, portent des noms composés d'après la formule romaine. De même les ἀρχιερεῖς locaux ont des noms romains, peut-être en tant que fonctionnaires du culte impérial. La formule romaine, qui se distingue essentiellement de la formule macédonienne aux éléments onomastiques romains, est un signe extérieur du droit de cité romain. Chez les autres magistrats municipaux (politarques, agoranomes etc.) on trouve, à proportion presque égale, l'une et l'autre formule, leur fonction étant accessible à ceux qui ne jouissaient pas le droit romain.

Диск од Фест (Крит), исписан со „неминојско“ хиероглифско писмо
(репродукција од А. Ј. Evans, Scripta Minoa I)